

VLADIMÍR GONĚC

Słowacka Akademia Nauk, Bratysława, Słowacja

Trendy formowania tożsamości regionalnych i transgranicznych a „nowy sąsiad”. Doświadczenia w Republice Czeskiej, Słowacji i Austrii

Artykuł niniejszy zamyka cykl dotychczasowych publikacji autora w ramach projektu „Dobre i złe sąsiedztwa”. Pierwsza z nich ukazała się w 2016 roku¹. Kontynuując omawianie relacji sąsiedzkich Republiki Czeskiej, Słowacji oraz Austrii, tym razem zostanie przedstawiona analiza ilościowa oraz jakościowa w zakresie formowania tożsamości mieszkańców tych trzech państw oraz mniejszości narodowych w ramach obszarów transgranicznych. Pomocne w tym zakresie będą dane statystyczne pochodzące ze spisów ludności przeprowadzonych w 2021 roku w Republice Czeskiej, Austrii i Słowacji. Gdy zestawimy je ze spisem ludności w tych trzech krajach sprzed dziesięciu lat – z 2011 roku, to otrzymamy całkiem interesujący obraz zmian zachodzących w mentalności oraz tożsamości ludzi mieszkających w Europie Środkowej, zwłaszcza w regionach przygranicznych. Jednym z kryteriów tych przemian był stosunek społeczności tego obszaru do religii, o czym w dalszej części artykułu. W niniejszych rozważaniach niezwykle przydatne są uwagi i spostrzeżenia sporządzone przeszło sto lat temu przez Karla Rennera. Jego oceny pozostają do dzisiaj aktualne i są dla nas lekcją oraz ostrzeżeniem na przyszłość².

¹ V. Goněc, *Obcy sąsiad w moim mieście? Obcy sąsiad w mojej rodzinie? Nabyte i zgubione doświadczenie w wielkim regionie przemysłowym*, w: *Historia kluczem do zrozumienia współczesnych relacji międzysąsiedzkich*, red. T. Maresz, K. Grysińska-Jarmuła, Bydgoszcz 2016, s. 110–119.

² K. Renner [pseud. Synopticus], *Staat und Nation. Staatsrechtliche Untersuchung über die möglichen Principien einer Lösung und die juristischen Voraussetzungen eines Nationalitätengesetzes*, Wien 1899; idem, *Das Selbstbestimmungsrecht der Nationen in besonderer Anwendung auf Österreich*. Zugleich zweite umgearbeitete Auflage von des Verfassers Buch »Der Kampf der österreichischen Nationen um den Staat«, Erster Teil: *Nation und Staat*, Leipzig–Wien 1918.

Zanim przystąpimy do omawiania zagadnienia wskazanego w tytule artykułu, spróbujmy rozstrzygnąć, co to znaczy „normalność”. W mikroregionie oddalonym od większych ośrodków przemysłowych normalnym jest sąsiad, który, podobnie jak ja, jest urodzony w naszej lub pobliskiej wsi czy miasteczku, jego rodzice wcześniej również tutaj żyli... Zarówno on, jak i jego rodzina, jak i ja i moja rodzina – wszyscy jesteśmy członkami jednego Kościoła. To właśnie jest normalne. Nasi przodkowie i my mieszkaliśmy na danym terenie od zawsze. Jeżeli ktoś wyjedzie z naszego mikroregionu „za pracę”, to właśnie jest nienormalne. Jest to jego niemal osobista tragedia. Tożsamość dziedziczna (społeczno-kulturowa) dotyczy nas wszystkich tutaj mieszkających: wszyscy tutaj mieszkający są chłopami (włącznie z naszym rzeźnikiem, nauczycielem, młynarzem, kowalem), wszyscy należymy do jednego Kościoła.

Zupełnie inaczej jest w przypadku mieszkańców regionów rozwiniętych gospodarczo. W wielkich miastach i w ich okolicach normalnością jest migracja w poszukiwaniu dobrej pracy. Tam normalnością jest „nowy” sąsiad. Niejednokrotnie sąsiadem jest przybysz z innego regionu, a nawet z obcego kraju. Normalnością jest wielość budynków – świątyń różnych wyznań. Obok kościoła katolickiego, w niedużej odległości, czasem trzy ulice dalej, stoi zbór luterański, a obok niego kalwiński, kościół starokatolicki czy też kaplica adwentystów itp. Wszyscy jesteśmy „nasi”, ale wszyscy jesteśmy troszeczkę inni, różnimy się między sobą. Ta nasza tożsamość podlega zmianom. W niektórych regionach sformowała się tożsamość niekatolickich chrześcijan w kontrze do katolików. Jest to konsekwencją zaszczości historycznych i skutek agresywnej rekatolizacji. Chociaż po rewolucji w 1848 roku pod względem prawnym zrównano wszystkie religie, to jednak przez dłuższy czas w środkowej części Europy w społeczeństwie nadal dominowali katolicy. Równość społeczna, bez względu na różnice wyznaniowe, kształtowała się jeszcze przez dziesięciolecia. Najszybciej dało się to zaobserwować w Austrii Dolnej, ale z czasem także w Czechach oraz na Morawach. Obecnie w Republice Czeskiej katolicy stanowią mniejszość – na 10,5 mln obywateli zaledwie 741 tys. jest wyznania katolickiego³. Również we współczesnej Słowacji (w zachodniej

³ *Scítání lidu 2021. Výsledky. Obyvatelstvo podle náboženské víry*, Český statistický úřad, [online], [dostępny: <https://www.czso.cz/scitani2021/nabozenska-vira/>], [dostęp: 30.07.2022].

i centralnej jej części) dają się zauważyć przejawy postaw obronnych luteranów wobec większości katolickiej. Tak się dzieje zarówno w kręgach politycznych, jak i w świecie nauki.

„Czworokąt”, migracja, CENTROPE

Przyjrzyjmy się zatem społeczności, która wskutek różnych migracji, częściowo z powodów ekonomicznych, na przełomie XIX i XX wieku zasiedliła tereny wokół miast: Triest–Ljubljana–Graz–Wiedeń–Brno–Ostrawa–Kraków–Lwów. Była to główna oś gospodarki Cisleithanii (Cislitawia, inaczej Przedlitawia – to królestwa i ziemie reprezentowane w Radzie Cesarskiej) – północnej i zachodniej części Austro-Węgier. Była ona jedną z czterech głównych osi gospodarki w dziewiętnastowiecznej Europie. Jej rdzeń stanowił trójkąt miast: Wiedeń–Brno–Bratysława, a precyzyjniej – czworokąt: Wiedeń–Brno–Bratysława–Wiedeńskie Nowe Miasto. Migracja ludności na osi tych miast z czasem przyspieszyła. Do tego należy dodać napływ do Wiednia i Brna imigrantów-Ukraińców, przybyłych z Galicji Wschodniej. Konsekwencją tych migracji jest pojawienie się zjawiska multietniczności, multilingwistyki, interkulturalizmu.

Wiedeń jako centrum Cisleithanii (i całej dawnej monarchii austro-węgierskiej) na przełomie XIX i XX wieku był miastem multietycznym, a język niemiecki był językiem służącym do komunikowania się nie tylko między tutejszymi mieszkańcami, ale także z ludnością napływową z wielu regionów państwa. Według niektórych badaczy przynajmniej 20 proc. mieszkańców Wiednia było czeskojęzycznymi (pochodzący z Moraw i Czech)⁴. Również Brno od wieków było miastem wielojęzycznym. Na przełomie XIX i XX wieku od czterech–pięciu pokoleń żyło tutaj wiele rodzin etnicznie zmieszanych. Do Brna przybyli nie tylko Czesi i Niemcy z Moraw Południowych, ale także Włosi z Triestu i jego okolic, Słoweńcy oraz Francuzi i Belgowie francuskojęzyczni, a także niemieckojęzyczni Niemcy z Nadrenii. Żydzi w Brnie stanowili 12 proc. populacji miasta⁵. Ci ostatni najszybciej się zasy-

⁴ J. Bakala, *Charakter národnostní asimilace v největších průmyslových metropolích Rakouska-Uherska*, Opava 1990, s. 93.

⁵ Statystyki demograficzne i inne materiały patrz też: *Historický místopis Moravy a Slezska 1848–1960*, t. X: *okresy Brno město, Brno-venkov, Vyškov, Ostrava* 1986. Katalog demograficzny i urbanistyczny: K. Kuča, *Brno. Vývoj města, předměstí a připojených vesnic*, Brno–Praha 2000.

milowali kulturalnie i w większości przypadków byli wielojęzyczni. Częściej komunikowali się w języku niemieckim i czeskim aniżeli w jidisz, który niejednokrotnie był dla nich niezrozumiały. W zasadzie Żydów tradycjonalistów w Brnie nie było, a mała synagoga ortodoksyjna zniknęła z krajobrazu miasta na przełomie lat 70. i 80. XIX wieku⁶. Trzecie miasto z triady Cisleithanii – Bratysława, było miastem jak kameleon, w dzień na ulicach rozbrzmiewał język słowacki (za sprawą Słowaków przybywającym z pobliskiej okolicy do pracy lub w celach handlowych), a od wieczora do rana stawała się miastem niemieckim.

W dwudziestoleciu międzywojennym w mniejszym stopniu odbywały się migracje ludności w tzw. czworokacie miast, ale pozostały dawniej związane kontakty służbowe, handlowe czy rodzinne⁷. Tę wielokulturowość w Czechosłowacji przekreślił reżim komunistyczny. W jego założeniu internacjonalizm miał ustąpić miejsca monoetniczności oraz monolingwalności. Granica z Austrią została całkowicie zamknięta. Zwłaszcza po 1969 roku nasiliły się prześladowania i ograniczenia swobody językowej, co doprowadziło do emigracji ostatnich Niemców i Żydów na Zachód. Tym samym do końca lat 80. ubiegłego stulecia Morawy Południowe były już regionem niemal wyłącznie czeskojęzycznym⁸. Według spisu ludności z 1980 roku województwo południomorawskie miało najwyższy wskaźnik narodowości czeskiej z wszystkich województw Czechosłowacji (97,6 proc.), najniższy udział narodowości słowackiej (1,8 proc.) i najniższy udział narodowości niemieckiej (0,1 proc.)⁹.

Pomimo ograniczeń, o których wspomniano wyżej, babcie nie przestały opowiadać wnukom o dawnych podróżach do Wiednia, o swoich krewnych w Wiedniu czy Trieście. Nic więc dziwnego, że po 1989 roku odżyła migracja transgraniczna, a po 2004 roku przybrała na sile. Otwarcie granicy południowej było ważnym czynnikiem zmiany sposobu myślenia mieszkańców Moraw Południowych, a u ich części pojawiło się nawet przekonanie o tym, że taka granica w ogóle nie powinna

⁶ J. Fiedler, *Židovské památky v Čechách a na Moravě*, Praha 1992, s. 48.

⁷ O tym np.: M. Makariusová, *Smíšená česko-německá manželství v Brně v letech 1850–1920*, „Český Lid”, 1980, nr 75, s. 100–105.

⁸ M. Mareš, *Etnické a regionální strany v ČR po roce 1989*, Brno 2003, s. 56.

⁹ *Československé sčítání lidu 1980. Prameně dílo 1980*. Tabl. 2: Hlavní výsledky sčítání za republiky a kraje ČSR. Český statistický úřad, [online], [dostępny: https://www.czso.cz/csu/sldb/pramenne_dilo_1980/], [dostęp: 10.08.2022].

istnieć. Jej otwarcie w 1989 roku przyczyniło się do natychmiastowej zmiany poczucia tożsamości ludzi mieszkających na pograniczu dwóch państw. W świadomości mieszkańców Moraw Południowych oraz obszarów wzdłuż południowo-zachodniej granicy słowackiej odrodził się pogląd, że zarówno oni, jak i mieszkańcy Austrii Dolnej to przecież „my”. Otwarcie granicy pod koniec 1989 roku zapoczątkowało nową migrację oraz przyczyniło się do nasilenia kontaktów między Morawami Południowymi a Austrią Dolną, w tym i z Wiedniem. Przystąpienie Austrii do Unii Europejskiej w 1995 roku jeszcze bardziej wzmogło tę migrację, a od 2004 roku, gdy do Unii Europejskiej przystąpiła również Republika Czeska, można mówić o migracji bez ograniczeń. Doszło nie tylko do przepływu kapitału ludzkiego, ale także finansowego. W Republice Czeskiej w ramach kapitału zagranicznego od początku dominuje kapitał niemiecki¹⁰, chociaż w Morawach Południowych pojawiło się nowe zjawisko – od początku XXI wieku przeważa kapitał austriacki, podobnie jak w Słowacji czy Węgrzech¹¹.

Na początku XXI stulecia (w 2003 r.) w ramach programów regionów transgranicznych Unii Europejskiej utworzono Euroregion CENTROPE¹². W jego skład weszły: okolice Wiednia, Austria Dolna i Burgenland, województwo południowomorawskie z Republiki Czeskiej, województwo bratysławskie i trnawskie ze Słowacji oraz dwa duże powiaty z Węgier (Győr, Szombathely)¹³. Programy dla euroregionów transgranicznych i ich realizacja w tych państwach była scentralizowana i podlegała ministerstwu do spraw rozwoju regionalnego, jak to było w Republice Czeskiej, Słowacji i Węgrzech ze skutkiem negatywnym. Początkowo projekt CENTROPE przynosił wiele pozytywnych efektów w dziedzinie edukacji, kultury, gospodarki czy infrastruktury. Jeszcze w 2015 roku wyglądał obiecująco, ale teraz jest wspierany politycznie

¹⁰ TOP 20 největších zahraničních vlastníků českých firem podle objemu investovaného kapitálu do základního jmění (v mld. Kč) – vývoj 2016 až 2022, Objem zahraničního kapitálu v základním jmění českých firem rozdělený podle domicilu jeho původu -dominují majitelé z Lucemburska a Německa (17.05.2022), Dun & Bradstreet, Kurzy.cz, [online], [dostępny: <https://www.kurzy.cz/zpravy/651875-objem-zahranicniho-kapitalu-v-zakladnim-jmeni-ceskych-firem-rozdeleny-podle-domicilu-jeho-puvodu/>], [dostęp: 30.07.2022].

¹¹ Ibidem.

¹² Portal CENTROPE, [online], [dostępny: <https://www.centropemap.org/>], [dostęp: 30.07.2022].

¹³ Więcej na ten temat: V. Gonč, *Obcy sąsied w moim...*, s. 116–118; idem, *The Transborder Regions of the EU: a successful or failed tool for reconciliation and partnership*, w: *Borders, Identities, Communities. The Road to Reconciliation and Partnership in Central and Eastern Europe*, eds. N. Paun, S. Schirmann, Baden-Baden 2016, s. 175–194.

tylko w Austrii. Tak więc tzw. czworokąt obecnie nie ma wsparcia ani politycznego, ani finansowego – funkcjonuje coraz bardziej żywiołowo i spontanicznie. Co prawda gospodarka nadal działa według norm europejskich, swobodnie odbywa się migracja ludności, podejmowane są wspólne inicjatywy kulturalne, ale w tym wszystkim nie ma udziału państwa. Najlepiej w tym czworokącie obecnie przedstawia się współpraca na linii Wiedeń–Bratysława (w zasadzie jako miasto podwójne) oraz Wiedeń–Brno. W przypadku tej drugiej współpracy partnerskiej dominują powiązania naukowe, a zwłaszcza w zakresie nowych technologii – Brno jest centrum dla całego „czworokąta” w ramach prac na rzecz rozwoju technologii informacyjnej (IT). Panuje wręcz przekonanie nie tylko o bliskości, ale też świadomość wzajemnej przynależności. To właśnie ta świadomość przez ostatnie 20 lat konsoliduje wspólną przestrzeń.

Regiony przygraniczne i problemy obszarów zacofanych

Gdy na przełomie lat 50. i 60. XX wieku powstała myśl i pierwsze programy dla transgranicznych regionów w ramach „starej Europy”, czyli „założycielskiej szóstki”, już wtedy wielu naukowców analizowało przypadki zacofania regionów przygranicznych w państwach silnie scentralizowanych (w departamentach francuskich, przygranicznych prowincjach włoskich, wschodnich prowincjach belgijskich¹⁴). Ich wniosek był druzgocący – to zacofanie było następstwem „centralizmu biurokratycznego”. Biurokracja rządów centralnych zapomniała lub programowo zignorowała wspomniane regiony przygraniczne¹⁵.

Również dzisiaj w Republice Czeskiej i w Słowacji w wielu regionach można zaobserwować podobny trend. Znane są przypadki zarówno demograficzne, jak i ekonomiczne (w tym również i socjalne), które się wzajemnie stymulują. Specyfiką takiego zjawiska są mikroregiony, z których po II wojnie światowej ludność niemiecką przesiedlono i restart demograficzny i ekonomiczny w danym regionie nie powiódł się. Zaludnienie niektórych mikroregionów udało się dopiero po przystąpieniu Republiki Czeskiej do UE, jak np. w powiecie Bruntal (niem.

¹⁴ Przed rozpoczęciem procesu federalizacji Belgii.

¹⁵ Analizy przez wiele lat prowadziło Europejskie Centrum Kultury w Genewie, kierowane przez Denisa de Rougemont, [online], [dostępny: <https://www.cvce.eu/>], [dostęp: 30.07.2022]. Por.: V. Gončec, *Evropský ústav v Ženevě: jeho přínos k regionální politice Evropských společenství / Evropské unie*, Brno 2012.

Freudenthal) wraz z przybyciem imigrantów, w tym także z Polski. Niektóre regiony przygraniczne dobrze funkcjonują ekonomicznie i demograficznie, głównie dzięki bezpośredniemu sąsiedztwu z Saksonią i Bawarią. Wpływa to również na kształtowanie się pozytywnych postaw obywateli tych regionów wobec sąsiadów zza granicy, w tym także wobec Niemców.

Zarówno w Republice Czeskiej, jak i w Słowacji przyrost demograficzny w znacznej części wynika z napływu cudzoziemców do regionów dynamicznie rozwijających się ekonomicznie. Szukając analogii w Austrii, zauważymy, że tam zjawisko zaludnienia wielu obszarów poszło jeszcze dalej. W małych gminach i miasteczkach, rozrzuconych w alpejskich dolinach, żyje wielu przybyszów nie tylko z południowych Włoch, ale nawet z południowej Portugalii czy też z Malty i Cypru, z tą różnicą, że katolicka Austria jak i katolickie kantony Szwajcarii są bardziej atrakcyjne dla osób pochodzących z katolickich ziem południowej Europy.

Procesy migracyjne przyczyniają się do powstawania schematycznych obrazów, które generalizują oceny ludzi pochodzących z konkretnego państwa. Dla osób z niektórych państw są to obrazy pozytywne, dla innych negatywne. Uogólniona ocena nie odpowiada rzeczywistości, ale z drugiej strony taką ocenę trzeba przyjąć jako „uśrednione osobiste doświadczenie sumy jednostek”. Takim przykładem jest funkcjonowanie obrazu pracowitych, przydatnych i zdeterminowanych Ukraińców (w tym również Ukraińców mówiących po rosyjsku) lub Wietnamczyków czy Mongołów. Jego przeciwieństwem jest obraz leniwych, nieprzydatnych Rosjan oraz leniwych muzułmanów, których „tu nie chcemy”. Przywołajmy też paradoksalne oceny takiego samego zachowania. Starsza kobieta mieszkająca w Wiedniu skrytykuje swojego wnuka za to, że ten pofarbował sobie włosy. Gdy to samo zrobi chłopiec pochodzący z Turcji, to ten czyn oceni ona pozytywnie, uważając, że chłopiec chce zbliżyć się (upodobnić) do swoich kolegów z klasy.

Świadomość i tożsamość konfesyjna *vis-à-vis* tożsamości narodowo-etnicznej

Bliskość konfesyjna ma podstawowe znaczenie dla świadomości ludzi, ale zwykle tylko w ramach konkretnej religii. To stwierdzenie już budzi sprzeciw, gdy mówimy o chrześcijanach. W odniesieniu do Rosji pojawia się pytanie, czy prawosławni obywatele tego kraju są jeszcze chrześcijanami? Dodajmy, że Rosjanie-ateiści zasadniczo są również postrzegani jako prawosławni, ze względu na swoją mentalność. Z kolei w opinii społecznej w Republice Czeskiej i w Słowacji chrześcijanie z Syrii, Egiptu czy Etiopii są mile widziani, ale prawosławni (w rozumieniu: prawosławni z Rosji) już nie. W przeciwieństwie do nich Czarnogórcy lub Grecy są traktowani jako „nasi”.

Do dzisiaj w Słowacji funkcjonuje konflikt (często zagorzały, chociaż skrywany) między katolikami a ewangelikami luteranskimi zarówno w życiu codziennym – zwykłych ludzi, jak i w życiu politycznym czy nawet w stosunkach międzyludzkich w Słowackiej Akademii Nauk. W czasach reżimu komunistycznego rozpowszechniany był żart: „Jakie są dwie największe frakcje w Komunistycznej Partii Słowacji?”. Poprawna odpowiedź brzmiała: „Katolicy i luteranie”. Inny przykład z miasta, w którym żyję, tj. z Brna. Przez ostatnią tercję XIX wieku w Czechach i na Morawach nastąpiła kulminacja niemiecko-czeskiego konfliktu na tle narodowościowym. To wówczas w Brnie przebywała całkiem spora grupa kalwinistów. Byli to nowi imigranci, czeskojęzyczni, pochodzący z miast i wsi z Moraw Południowych i Centralnych. Z reguły byli to ludzie bez majątku, drobni rzemieślnicy, robotnicy. Tu rodziło się pytanie: kto im pomoże zbudować zbór kalwiński? Czesi-katolicy? A może Niemcy mieszkający w Brnie, którzy byli katolikami lub luteranami? W żadnym wypadku! Nie mając wyboru, wspólnota kalwinistów przybyłych z winiarskiego bogatego miasteczka niemieckojęzycznego Nusslau (dziś Nosislav) kupiła drogą działkę budowlaną w reprezentacyjnej części Brna. Inne kalwińskie wspólnoty niemieckojęzyczne z Moraw Południowych wsparły finansowo budowę kościoła¹⁶.

¹⁶ *Historie*, Sbor Bratrské jednoty baptistů v Brně, [online], [dostępny: <https://www.baptistebrno.cz/onas/#historie>], [dostęp: 30.07.2022].

W dwudziestoleciu międzywojennym w Brnie powstała duża enklawa emigrantów rosyjskich, którzy szybko się zasymilowali z pozostałymi mieszkańcami miasta różnych wyznań. Nadal jednak pozostali przy wierze prawosławnej. Od samego początku zadbali o stworzenie sobie miejsca kultu – już na przełomie lat 20. i 30. XX wieku zbudowali w mieście cerkiew prawosławną pw. św. Wacława¹⁷.

Przez ostatnie 30 lat do Brna nagminnie przybywają Ukraińcy. Początkowo byli to Ukraińcy z dawnej Galicji i Rusi Podkarpackiej, niemal wszyscy są grekokatolikami. Zaadaptowali dla siebie w centrum miasta budynek kościoła pw. św. Józefa z byłego klasztoru Urszulanek¹⁸. Stopniowo zaczęli przybywać również Ukraińcy prawosławni z centralnej i południowo-wschodniej Ukrainy. Wśród nich są Ukraińcy rosyjskojęzyczni. Z czasem nastąpiło zbliżenie „starych” Rosjan i „nowych” Ukraińców prawosławnych. Razem są oni nastawieni politycznie przeciwko Putinowi i Cyryłowi, patriarsze moskiewskiemu. Dlatego, jeszcze na długo przed 24 lutego 2022 roku, narastał konflikt prawosławnych mieszkających w Brnie z ołomunieckim biskupem prawosławnym (biskupem Moraw), który pozytywnie wypowiadał się o Putinie i Cyrylu. Biskup pomocniczy Izajasz podczas wizyty w prawosławnej cerkwi w Brnie niemal został pobity. Prawosławni w Brnie – „starzy” Rosjanie i „nowi” Ukraińcy, nie chcieli wpuścić biskupa do swojej cerkwi. Ten konflikt trwa od początku lat 90. ubiegłego stulecia, a teraz jeszcze bardziej narasta, gdy biskup Krzysztof i biskup pomocniczy Izajasz, wbrew woli wiernych, chcieli odwołać księdza Józefa Fejsaka z cerkwi pw. św. Wacława¹⁹. Członkowie wspólnoty wyznaniowej uważają, że biskup oraz biskup pomocniczy są samozwańcami oraz heretykami i schizmatykami. Takich przykładów jest więcej – w 2017 roku doszło

¹⁷ J. Bílek, O. Tučka, *Brněnské kostely*, Brno 2006, s. 76.

¹⁸ Ibidem, s. 58.

¹⁹ K. Stárková, J. Tomalová, Š. Bubík, *Zabarikádovaný kněz v brněnském kostele: věřící proti biskupovi, policie v akci*, Brněnský deník (aktualizováno 31.08.2021), [online], [dostępny: https://brnensky.denik.cz/zpravy_region/zabarikadovany-knez-v-brnenskem-kostele-napeti-zklidnuje-policie-hlida-kostel-20.html], [dostęp: 30.07.2022].

do konfliktu w Ołomuńcu (w centrum morawskiej diecezji prawosławnej)²⁰, a w maju 2022 roku w miasteczku Hodonin²¹.

Przed 24 lutego 2022 roku Ukraińcy stanowili w Republice Czeskiej największą mniejszość narodową²². Po agresji Rosji na Ukrainę zarejestrowanych imigrantów-uchodźców z Ukrainy do 30 czerwca 2022 roku było ponad 385 tys.²³.

Znaczenie procesów interkulturalizmu

Interkulturalizm (międzykulturowość) ma na celu wspieranie wzajemnego poszanowania różnic kulturowych, w tym również w zakresie religii oraz różnic etnicznych. Ta doktryna myślowa powinna zmierzać do rozwiązywania problemów i przede wszystkim do budowania postaw tolerancyjnych wobec odmienności i zamykania się na innych. Jest nastawiona na ubogacenie myślowe przybyszów. Nie powinni oni traktować kultury zastanej w nowym miejscu jako tej na wyższym poziomie kulturowym, ale przychodząc tutaj, powinni przyczyniać się do tworzenia nowych, wspólnych wartości kulturowych z ludnością tubylczą. Nawet pojedyncza (konkretna) osoba może mieć swój nieznaczny udział w tworzeniu mikro kultury w regionie, niezależnie od wkładu innych, pozornie ważniejszych imigrantów. Praktyka pokazuje, że nadal pod koniec XX i na początku XXI wieku izolowane mikroregiony charakteryzują się kulturowym zacofaniem w porównaniu z regionami otwartymi. Pokazuje też, że tzw. asymilacja nigdy nie jest procesem jednobiegowym²⁴.

²⁰ V. Podracký, *Olomoucká pravoslavná církev odvolala svého duchovního správce. Věřící se vzbourili*, „Hanácký večerník”, 01.08.2017, [online], [dostępny: <https://www.hanackyvecernik.cz/zpravy/olomouc/olomoucka-pravoslavnna-cirkev-odvolala-sveho-duchovniho-spravce-verici-se-vzbouřili>], [dostęp: 10.08.2022].

²¹ ČTK, *Další hádka o pravoslavný chrám: Biskup Izaiáš tentokrát přijel do Hodonína*, portal informacyjny idnes.cz, 18.04.2022, [online], [dostępny: https://www.idnes.cz/brno/zpravy/pravoslavnna-cirkev-spor-kaple-hodonin-prevzeti-biskup-izaiaas.A220518_142028_brno-zpravy_krut], [dostęp: 10.08.2022].

²² *Sčítání lidu 2021. Výsledky. Obyvatelstvo podle vybraných státních občanství v letech 1991–2021*, Český statistický úřad, [online], [dostępny: <https://www.czso.cz/csu/scitani2021/statni-obcanstvi/>], [dostęp: 30.07.2022].

²³ *V ČR se zaregistrovalo přes 38.000 uprchlíků, centra zažívají nápor*, Ředitelství služby cizinecké policie České noviny: 05.03.2022, [online], [dostępny: <https://www.ceskenoviny.cz/zpravy/v-cr-se-zaregistrovalo-pres-38-000-uprchliku-centra-zazivaji-napor/2172457>], [dostęp: 30.07.2022].

²⁴ Odnośnie do wymiaru teoretycznego i doświadczeń z Europy Zachodniej zob.: V. Goněc, *Interculturalism or Multiculturalism? One of the Possible Solutions based on Research into Major Cross-border Regions in the EU*, [w:] *Intercultural Dialogue: Current Status – Context – Perspectives*, red. D. Dobiaś, M. Gbúrová, I. Mattová, Prešov 2009, s. 148–162.

Zachowanie imigrantów w nowym miejscu nie wynika ani z wcześniejszego wykształcenia, ani z aktywności intelektualnej w miejscu, z którego przybyli. Pokazuje to np. zachowanie przybyłych do Czechosłowacji rosyjskich imigrantów antybolszewickich na początku lat 20. ubiegłego stulecia. Niektórzy z nich (na szczęście ich mniejsza część), w tym również wysoko wykształceni i ważni intelektualiści, zamknęli się w małych wspólnotach emigracyjnych, izolując się od reszty społeczeństwa. Dopiero po 20 lub więcej latach odnaleźli swoje miejsce w społeczeństwie ich przyjmującym²⁵. Z drugiej strony zwykli chłopi, którzy przybyli do Czechosłowacji jako żołnierze, np. z armii Wrangla, zdobywali dopiero po przybyciu wykształcenie i kwalifikacje zawodowe oraz szybko i aktywnie wyrastali w nowe społeczeństwo, które się przed nimi otwierało.

Przegląd mniejszości narodowych w Republice Czeskiej

Obszar dzisiejszej Republiki Czeskiej od XVII wieku często był przestrzenią dla intensywnej migracji. Jeszcze bardziej nasiliła się ona w następstwie rewolucji przemysłowej. Była ona też co prawda krótkotrwała, ale zazwyczaj po kolejnych wojnach w Europie – aż po XX wiek. Od początku lat 90. XX wieku doszło do trwałego i coraz bardziej intensywnego wzrostu liczby cudzoziemców w Republice Czeskiej. Część z nich szybko się zasymilowała i przyjęła obywatelstwo czeskie.

Specyficznie przebiegała emigracja Słowaków do Republiki Czeskiej. Jeszcze w ramach wspólnego państwa, od końca lat 40. XX wieku Słowacy przybywali do Moraw Północnych, a od lat 70. XX wieku na północne tereny Czech i do Pragi. Kolejna fala imigrantów słowackich przybyła pod koniec lat 90. ubiegłego stulecia. Tym razem osiedlili się w Morawach Południowych, a także w Pradze. Po podziale Czechosłowacji przeszło 400 tys. Słowaków przyjęło obywatelstwo Republiki Czeskiej i tym samym Słowacy stali się największą mniejszością etniczną w tym kraju. W 2021 roku Słowacy nieposiadający obywatelstwa Republiki Czeskiej stanowili zaledwie 0,91 proc. ogółu mieszkańców²⁶.

²⁵ Niektórzy emigranci z Rosji po 20 latach woleli współpracę z hitlerowskim okupantem podczas II wojny światowej (dziś tę postawę przemilcza się, niewiele się o niej mówi i rzadko pisze).

²⁶ *Sečítání lidu 2021. Výsledky. Obyvatelstvo podle vybraných státních občanství v letech 1991–2021*, Český statistický úřad, [online], [dostępny: <https://www.czso.cz/csu/secitani2021/statni-obcanstvi/>], [dostęp: 30.07.2022].

Od przełomu XX i XXI wieku na studia do szkół wyższych w Republice Czeskiej przyjeżdża coraz więcej studentów ze Słowacji. Statystyka ich nie przechwytyje (oficjalnie nie mają stałego miejsca zamieszkania)²⁷. Większość z nich po ukończeniu studiów postanawia dalej żyć w Republice Czeskiej i tych już statystyka uwzględnia.

W ciągu ostatnich dziesięciu lat najliczniejszą mniejszość narodową w Republice Czeskiej stanowią Ukraińcy. Przybywają oni przede wszystkim w poszukiwaniu pracy i skupiają się w wielkich miastach (Praga, Brno) oraz w regionach, w których uruchomiono wielkie inwestycje zagraniczne (Mladá Boleslav, Liberec), gdyż to otwiera przed nimi wiele nowych miejsc pracy. Najwcześniej przybyli imigranci z Ukrainy Zakarpackiej (Rusi Podkarpackiej), wkrótce za nimi podążyli także ci z zachodniej Ukrainy, a od 2014 roku coraz większa liczba imigrantów pochodzi z centralnej i wschodniej części Ukrainy. Wielu z nich, chociaż posiada obywatelstwo ukraińskie, jest rosyjskojęzycznych. W roku 2021 Ukraińcy stanowili 1,43 proc. mieszkańców Republiki Czeskiej²⁸.

Kolejną dużą grupą wśród mniejszości narodowych są obywatele Wietnamu, którzy przybyli do Czechosłowacji w połowie lat 70. ubiegłego stulecia w ramach polityki pomocy w podnoszeniu ich kwalifikacji. Byli to zarówno robotnicy, jak i naukowcy. W roku 1989 w Czechosłowacji pracowało lub studiowało przeszło 33 tys. Wietnamczyków²⁹. Ich liczba w latach 90. była jeszcze większa, gdyż do Republiki Czeskiej zaczęli przybywać Wietnamczycy z innych państw byłego bloku sowieckiego. W 2011 roku w Republice Czeskiej żyło 52,6 tys. Wietnamczyków (nadal posiadających obywatelstwo wietnamskie), a w 2021 roku liczba ta wzrosła do 54,2 tys.³⁰. Obecnie najwięcej Wietnamczyków mieszka w Pradze oraz w województwach Ústí i Karlovy Vary (zwłaszcza wzdłuż granicy z RFN). Znaczna ich część posiada już obywatelstwo Republiki Czeskiej. Co warte odnotowania, Wietnamczycy są

²⁷ Tylko w Brnie słowackich studentów jest ponad 10 tys.

²⁸ *Sčítání lidu 2021. Výsledky. Obyvatelstvo podle vybraných státních občanství...*

²⁹ V. Kováčková, P. Holečková, *Analýza života cizinců v MČ Praha 10. Výzkumná zpráva projektu*, Praha 2016, s. 56.

³⁰ *Sčítání lidu 2021. Výsledky. Obyvatelstvo podle vybraných státních občanství...*

trzecią co do wielkości mniejszością narodową w Republice Czeskiej³¹. Młodsze pokolenie znacznie się już zasymilowało i jest dwujęzyczne³².

Z mniejszością polską jest trochę inaczej – wśród niej są zarówno autochtoni, jak i imigranci. Pierwszą z nich stanowi autochtoniczna mniejszość polska mieszkająca na Śląsku Cieszyńskim (z obywatelstwem Republiki Czeskiej). Drugą grupę tworzą Polacy, którzy jeszcze przed 1989 rokiem pracowali w regionie Karwiny – było ich ok. 5 tys. (ci byli obywatelami Polski). W ciągu ostatnich 20 lat liczba obywateli z Polski osiedlających się w Republice Czeskiej stale rośnie. W roku 2021 stanowili oni 0,14 proc. mieszkańców Republiki Czeskiej³³. Przeważnie zapuszczają korzenie w przygranicznym kraju morawsko-śląskim (np. w powiecie Bruntál, niegdyś czysto niemiekojęzycznym) oraz w regionach, gdzie koncentrują się inwestycje zagraniczne (np. województwo Hradec Králové). Wielu Polaków żyje w czeskiej Pradze.

Mniejszość rosyjską w Czechosłowacji jeszcze w dwudziestoleciu międzywojennym stworzyli antybolszewiccy imigranci szukający socjalnej, edukacyjnej itp. pomocy tego państwa. Ponad 25 tys. Rosjan otrzymało wówczas obywatelstwo czechosłowackie³⁴. Część z nich przymusowo uprowadzono latem 1945 roku do Związku Radzieckiego i tam wielu z nich zostało zamordowanych³⁵. „Nowi” Rosjanie, po interwencji wojsk Układu Warszawskiego w Czechosłowacji w 1968 roku, byli przyjmowani niechętnie i traktowano ich jak okupantów. Posiadali oni reputację ludzi leniwych, dominujących, połowicznie wykształconych. Taka opinia dotyczyła zwłaszcza rosyjskich kobiet. Również ci „nowi” Rosjanie, po 1989 roku, są przyjmowani z wielką nieufnością. Zwłaszcza że sami pokazują swoją wyższość wobec innych, niemal w sposób rasistowski. W przeciwieństwie do innych mniejszości

³¹ Wietnamczycy nieposiadający obywatelstwa Republiki Czeskiej stanowią zaledwie 0,51 proc. wszystkich mieszkańców tego państwa. *Sčítání lidu 2021. Výsledky. Obyvatelstvo podle vybraných státních občanství...*

³² Szerzej: T. Kasprzak, *Tożsamość młodzieży wietnamskiego pochodzenia w Republice Czeskiej, w: Tożsamość i identyfikacje. Propozycje teoretyczne – doświadczenia badawcze*, red. E. Smolarkiewicz, J. Kubera, Poznań 2017, s. 151–164.

³³ *Sčítání lidu 2021. Výsledky. Obyvatelstvo podle vybraných státních občanství...*

³⁴ A. Kopřivová, *Střediska ruského emigrantského života v Praze (1921–1952)*, Praha 2001, s. 7. Więcej: *Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918–1945*, t. I, II, III, IV, ed. A. Kopřivová-Vukolová, V. Veber, Praha 1993–1996.

³⁵ Więcej na ten temat zob.: M. Borák, *České stopy v gulagu*, Opava 2003; idem, *Moskevská pohřebiště. Čeští a českoslovenští občané popravení v Moskvě v letech 1922–1953*, Opava 2013; N. Siněvskij, *Smerš*, Praha 2014.

narodowych tworzą bardzo zamkniętą społeczność, wręcz wrogo nastawioną do otoczenia. W odpowiedzi na takie zachowanie większość obywateli Republiki Czeskiej sformułowała swój pogląd: „nasza sympatia należy się tylko Rosjanom, którzy są przeciwnikami oficjalnej Rosji, są przeciwnikami reżimu w Rosji”. Najwięcej Rosjan (53 proc. wszystkich Rosjan w Republice Czeskiej) mieszka w Pradze oraz w krajach środkowoczeskim i karłowowarskim³⁶.

Wszyscy cudzoziemcy mieszkający w Republice Czeskiej, według spisu ludności z 2021 roku, stanowią 4,7 proc. ogółu (bez cudzoziemców, którym udzielono azylu). W dużych miastach procentowo jest ich więcej, bo aż 10 proc.³⁷. Na przestrzeni ostatnich dziesięciu lat daje się zauważyć dynamikę w zasiedlaniu dużych miast, np. w Brnie (drugim co do wielkości mieście Republiki Czeskiej) w 2011 roku cudzoziemcy stanowili 5,9 proc. wszystkich mieszkańców, a w 2021 roku było ich już 10,9 proc.³⁸.

Skład społeczny i aktywność zawodowa w gospodarce Słowaków, Polaków, Ukraińców oraz pozostałych mniejszości narodowych jest niemal identyczny w porównaniu z dawnymi mieszkańcami Republiki Czeskiej. Niemniej jednak najwyższy wskaźnik zatrudnienia oraz najwyższy wskaźnik wszystkich rodzajów działalności gospodarczej zarówno w 2011, jak i w 2021 roku dotyczy Ukraińców. Zupełnie inaczej przedstawiają się te wskaźniki w odniesieniu do Rosjan. Wysoki jest w zakresie handlu i niezwykle niski w gospodarce.

Spisy ludności przeprowadzone w Republice Czeskiej w latach 2011 i 2021 dostarczyły jeszcze jednej informacji. Spis z 2021 roku umożliwił wpisanie więcej aniżeli jednej narodowości. Z tej możliwości skorzystały osoby z małżeństw mieszanych. Coraz częściej w rubryce „narodowość” pojawiała się deklaracja „narodowość morawska i europejska” lub „narodowość czeska i europejska”, a także wpis o dwóch czy trzech językach ojczystych dla jednej osoby³⁹.

³⁶ Rosjanie nieposiadający obywatelstwa Republiki Czeskiej to zaledwie 0,34 proc. wszystkich mieszkańców. *Sčítání lidu 2021. Výsledky. Obyvatelstvo podle vybraných státních občanství...*

³⁷ *Cizinci v Jihomoravském kraji v roce 2021*, Český statistický úřad, [online], [dostępny: <https://www.czso.cz/csu/xb/cizinci-v-jihomoravskem-kraji-v-roce-2021/>], [dostęp: 30.07.2022].

³⁸ *Sčítání lidu 2021. Výsledky. Obyvatelstvo podle vybraných národností v letech 1991–2021*, Český statistický úřad, [online], [dostępny: <https://www.czso.cz/csu/scitani2021/narodnost/>], [dostęp: 30.07.2022].

³⁹ Ibidem.

Różnówyznaniowość i wielowyznaniowość w Republice Czeskiej

W ewolucji wyznaniowej w Republice Czeskiej od 1989 roku daje się zauważyć dwa trendy: pierwszy polega na przejściu do „nowych Kościołów” (otwarcie się na inne wyznania i ich akceptacja) lub powstałych od podstaw (tak było zwłaszcza w USA) czy też do tych, które istniały wcześniej, a w XX wieku (zwłaszcza po 1989 roku) rosną pod względem wyznawców liczebnie (metodyści, prezbiterianie, Kościół nowoapostolski, Świadkowie Jehowy, adwentyści, mormoni, Zbory Chrześcijańskie itp.). Drugi nurt to przyjmowanie postawy: wierzę w mojego Boga, ale zdecydowanie odrzucam wszelkie pośrednictwo poprzez struktury kościelne, więc do żadnego Kościoła nie należę – towarzyszy temu rosnące przekonanie, że deklaracja na temat wyznawanej wiary to sprawa czysto prywatna (dlatego deklaracja wyznania w spisie ludności jest opcjonalna).

Dziesięć lat po przedostatnim spisie ludności (z 2011 r.) wyraźnie widać większe otwarcie się obywateli w zakresie braku deklarowanego wyznania. Liczba wierzących w ramach wspólnot religijnych danego Kościoła w zasadzie spadła nieznacznie, ale za to wzrosła pod względem przechodzenia do „nowych Kościołów”. Liczba wierzących odmawiających przyłączenia się do któregośkolwiek Kościoła gwałtownie wzrosła i zbliżyła się do sumy wierzących, którzy należą do konkretnego Kościoła⁴⁰. Wśród Kościołów tradycyjnych tylko Kościół starokatolicki odnotował wzrost swoich wyznawców, podczas gdy inne odnotowały spadek. W Kościele rzymskokatolickim, według spisu ludności, nastąpił duży spadek liczebny wierzących – z 1 082 tys. w 2011 roku do 741 tys. w 2021 roku⁴¹. Przyrost liczby osób deklarujących „brak wiary” od kilku lat praktycznie się zatrzymał⁴².

Przegląd mniejszości narodowych w Austrii

Proces imigracyjny do Austrii rozpoczął się znacznie wcześniej aniżeli w omówionych wyżej Czechach. W 1961 roku w Austrii na stałe mieszkało ok. 100 tys. cudzoziemców, ale w roku 1974 roku było ich

⁴⁰ Istnieje duże zróżnicowanie w zakresie poszczególnych regionów: w południowo-wschodniej części Republiki Czeskiej nadal istnieje przewaga osób należących do określonego Kościoła; w regionach północno-zachodnich – odwrotnie.

⁴¹ *Ščítání lidu 2021. Výsledky. Obyvatelstvo podle náboženské víry*, Český statistický úřad, [online], [dostępny: <https://www.czso.cz/scitani2021/nabozenska-vira/>], [dostęp: 30.07.2022]

⁴² Ibidem.

już ponad 300 tys. i stanowili oni przeszło 4 proc. ogółu mieszkańców⁴³. Był to skutek napływu ludzi pochodzących z byłej Jugosławii i z Turcji, poszukujących pracy w Austrii. Duża fala kolejnych imigrantów przybyła na początku lat 90. XX wieku i wtedy liczba cudzoziemców przekroczyła 8 proc., a po kolejnej migracji na przełomie wieków – w 2008 roku cudzoziemcy stanowili przeszło 10 proc. mieszkańców Austrii⁴⁴. Jeszcze wyższy ich procent był na początku 2022 roku i wynosi już 17,7 proc. Najwięcej cudzoziemców mieszka w Wiedniu (32,2 proc. ogółu), zwłaszcza w niektórych jego dzielnicach, jak Favoriten, Brigittenau czy Rudolfsheim-Fünfhaus (w tych dzielnicach stanowią oni nawet 40–43,1 proc.). Podobnie jest też w wielu innych dużych miastach w Austrii Dolnej, osiągając poziom ok. 25 proc. zaludnienia⁴⁵.

Badania statystyczne w Austrii uwzględniają jeszcze jeden wskaźnik: *Migrationshintergrund* (pochodzenie migracyjne). Obejmuje on cudzoziemców aktualnie przybyłych i tych migrujących wcześniej, którzy już otrzymali obywatelstwo Austrii. Tacy w Wiedniu stanowią 48,7 proc. wszystkich mieszkańców, a w całej Austrii co czwarty mieszkaniec (25,4 proc.) to cudzoziemiec. W Austrii Dolnej (bez Wiednia) ten współczynnik jest niższy i wynosi 16,9 proc.⁴⁶. Dane statystyczne obejmują tylko imigrantów bez autochtonicznej („starej”) mniejszości narodowej, czyli „starych” Czechów i Słowaków w Wiedniu oraz Austrii Dolnej, Chorwatów w Burgenlandzie, Słoweńców w Karyntii itp., mieszkających tu dawniej (w XIX w., jeszcze za czasów Cesarstwa Austro-Węgierskiego).

Wskaźnik *Migrationshintergrund* dokonuje rozgraniczenia między imigrantami w „pierwszej generacji” i „drugiej generacji”. Tych pierwszych w Austrii jest prawie trzy razy więcej aniżeli tych drugich, co świadczy o szybko rosnącej dynamice imigracji. W samym Wiedniu

⁴³ Österreich. Bevölkerung nach Staatsangehörigkeit und Geburtsland, Statistik Austria, [online], [dostępny: https://www.statistik.at/web_de/statistiken/menschen_und_gesellschaft/bevoelkerung/bevoelkerungsstruktur/bevoelkerung_nach_staatsangehoerigkeit_und_geburtsland/], [dostęp: 30.07.2022].

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Österreich. Bevölkerung mit Migrationshintergrund nach Bundesländern, Statistik Austria, [online], [dostępny: <https://www.statistik.at/statistiken/bevoelkerung-und-soziales/bevoelkerung/migration-und-einbuengerung/migrationshintergrund/>], [dostęp: 30.07.2022].

żyje 663,8 tys. imigrantów z pierwszej generacji i 255,1 tys. imigrantów z drugiej generacji⁴⁷.

Największy udział wśród cudzoziemców żyjących w Austrii stanowią obecnie Niemcy (2,41 proc. wszystkich mieszkańców Austrii). Skoncentrowani są oni przeważnie na obszarach i w miastach leżących niedaleko granicy z RFN (w Vorarlbergu, Tyrolu, Salzburgu, Oberösterreichu). W drugiej kolejności są to Rumuni (1,54 proc.), trzeci to Serbowie (1,34 proc.), a na czwartym miejscu są Turcy (1,31 proc.). Polacy w Austrii to niewielki odsetek, bo zaledwie 0,76 proc. mieszkańców tego kraju, a Słowaków jest jeszcze mniej – 0,52 proc. całej populacji⁴⁸.

Kwestia wyznaniowa w Austrii

Do zmiany wiary w Austrii (jako radykalnej formy zmiany tożsamości, poczucia przynależności) konieczny jest indywidualny akt prawny, oficjalna rezygnacja z afiliacji do danego Kościoła, dokonana przed przedstawicielem władzy państwowej. Dopiero wtedy deklarowana zmiana trafi do statystyk. Dlatego trudno te dane statystyczne zestawiać z analizowanymi w tym artykule danymi z Republiki Czeskiej i Słowacji. W 2010 roku wyjątkowo dużo złożono oficjalnych rezygnacji z członkostwa w niejednym z Kościołów funkcjonujących w Austrii, bo aż 90 230. Od tego czasu co roku w Austrii oficjalnie wspólnoty kościelne opuszcza od 50 do 70 tys. osób, z czego większość (90 proc.) odchodzi z Kościoła rzymskokatolickiego⁴⁹.

Skala imigracji do Słowacji

Ruch migracyjny do Słowacji na pierwszy rzut oka nie jest tak duży. Cudzoziemcy ze stałym zamieszkaniem stanowią zaledwie 1,07 proc. całej populacji Słowacji⁵⁰. Jednak wskaźnik uwzględniający „mieszkańców według innej ziemi narodzenia” (podobnie jak

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ *Österreich. Ausländer in Österreich nach Staatsangehörigkeiten 2022*, portal Statista, [online], [dostępny: <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/293019/umfrage/auslaender-in-oesterreich-nach-staatsangehoerigkeit/>], [dostęp: 30.07.2022].

⁴⁹ *Österreich. Religionswechsel in Österreich*, portal Statista, [online], [dostępny: <https://www.statistik.at/statistiken/bevoelkerung-und-soziales/bevoelkerung/weiterfuehrende-bevoelkerungsstatistiken/religionsbekenntnis>], [dostęp: 30.07.2022].

⁵⁰ *Sčítanie 2021. Obyvatelia. Počet obyvateľov podľa štátnej príslušnosti SR*, Štatistický úrad Slovenskej republiky, [online], [dostępny: <https://www.scitanie.sk/obyvatelia/struktura-obyvatelstva-podla-statnej-prislusnosti/SR>], [dostęp: 13.07.2022].

Migrationshintergrund w Austrii) wynosi już 3,92 proc.⁵¹. Pokazuje on dynamikę imigracji, która zaczęła się całkiem niedawno.

Gdyby zastosować ten wskaźnik dla województwa bratysławskiego, otrzymalibyśmy znacznie wyższe liczby procentowe aniżeli w całej Słowacji – cudzoziemcy stanowią tu 2,72 proc. mieszkańców, a biorąc pod uwagę ich miejsce urodzenia (poza granicami Słowacji), to jest ich już 6,0 proc. W samej Bratysławie (na Starym Mieście) co dziesiąty (9,5 proc.) mieszkaniec urodził w innym państwie aniżeli Słowacja⁵².

Odejście od wiary i od Kościołów w Słowacji

Dynamika zmian w deklaracjach wyznaniowych w Słowacji jest nieco inna aniżeli w dwóch pozostałych, omówionych już krajach. Rezygnacje z przynależności do poszczególnych Kościołów w Słowacji zaczęły się odbywać znacznie później. Ich przejaw daje się dostrzec w ramach przeprowadzonych ostatnich dwóch spisów ludności. To w nich widać rosnącą liczbę osób deklarujących „bez religii” (co jeszcze nie znaczy „bez wiary”). W 2021 roku co czwarty (23,8 proc.) uczestnik spisu ludności zadeklarował brak przynależności do któregośkolwiek Kościoła w Słowacji. W województwie bratysławskim było ich jeszcze więcej, bo aż 40 proc. Największy odsetek spadku współwyznawców odnotował Kościół rzymskokatolicki. W porównaniu z rokiem 2011 roku liczba katolików w Słowacji spadła z 62,0 proc. do 55,8 proc. w ramach wszystkich mieszkańców tego kraju⁵³.

W Słowacji nie jest rozpowszechnione zjawisko przechodzenia wiernych do „nowych Kościołów”. Są to pojedyncze przypadki.

Przedstawiciele innej kultury integralną częścią kultury rodzimej w miejscu osiedlenia się

Wiedeń już od dwóch stuleci (z siedmioletnią przerwą w czasie rządów nazistowskich) jest centrum nie tylko spotkań, ale także twórczej integracji różnych kultur. Takim centrum pozostaje również dzisiaj.

⁵¹ *Sčítanie 2021. Obyvatelia. Počet obyvateľov podľa krajiny narodenia v SR*, Štatistický úrad Slovenskej republiky, [online], [dostępny: <https://www.scitanie.sk/obyvatelia/struktura-obyvatelstva-podla-krajiny-narodenia/SR>], [dostęp: 13.07.2022].

⁵² Ibidem.

⁵³ *Sčítanie 2021. Obyvatelia. Náboženské vyznanie obyvateľstva SR*, Štatistický úrad Slovenskej republiky, [online], [dostępny: <https://www.scitanie.sk/k-rimskokatolicnemu-vyznaniu-sa-prihlasilo-56-obyvateov>], [dostęp: 30.07.2022].

Podobnie jest z Brnem. Jego rozwój kulturalny wynikał ze ścisłej współpracy z Wiedniem. Zdarzało się nawet tak, że to Brno służyło jako przestrzeń dla eksperymentu kulturalnego, a dopiero po jego powodzeniu był on adaptowany jako nowość również w Wiedniu, niekiedy w nieco konserwatywnej formie lub z dużym opóźnieniem dopiero przez kolejne pokolenie. Działo się to w ramach różnych dziedzin sztuki – od architektury po muzykę – np. Leoš Janáček, jeden z dwóch najwybitniejszych kompozytorów czechosłowackich w XX wieku, nie doczekał się żadnego wybitnego ucznia w Brnie ani w całej Czechosłowacji. Jego uczniami i naśladowcami byli członkowie „drugiej szkoły wiedeńskiej”, z których najbardziej znani w świecie muzyki to Arnold Schönberg, Alban Berg i Anton Webern⁵⁴. Proces transmisji sztuki i twórczości z Brna do Wiednia został wstrzymany w czasach komunistycznych (z małą przerwą w latach rozluźnienia politycznego 1963–1968). Dopiero po 1990 roku powoli zaczął się odradzać.

Wysoki stopień integracji osiąga się, gdy ludzie pochodzący z innego kraju stają się nieodłączną częścią kultury w nowym miejscu osiedlenia się. I to bez różnicy, czy chodzi o kulturę „wysoką” czy popularną. Oto kilka przykładów z Republiki Czeskiej. Dwa pierwsze dotyczą Polaków. Agnieszka Holland w Republice Czeskiej traktuje się jak „naszą” nie dlatego, że ukończyła praską Akademię Filmową i jest doktorem honoris causa tej Akademii, ale z powodu tego, co zrobiła dla rozwoju czeskiej sztuki filmowej. Również Sławomir Mrożek cieszył się dużym uznaniem dawniej w Czechosłowacji, a obecnie w Republice Czeskiej. W latach 60. ubiegłego stulecia niemal każdy teatr miał w swoim repertuarze przynajmniej jedną sztukę Mrożka. Jego twórczość odcisnęła pozytywne piętno na życiu kulturalnym Czechów.

W Republice Czeskiej mamy rodzinę Issa – Syryjczyków. Bracia Moris i Michel Issa przybyli do Pragi, żeby studiować dokumentalistykę filmową i tu pozostali. Ich córki, Klara i Martha Issa, są wybitnymi

⁵⁴ Inny przykład: w Brnie Robert Musil ma tablicę pamiątkową na tej samej ulicy co Karel Čapek. Obaj jako początkujący pisarze w drugim dziesięcioleciu XX w. mieszkali tu wraz ze swoimi krewnymi niemal „okno przy oknie”. Kolejny przykład: dwie najwybitniejsze pisarki tworzące w języku niemieckim – Marie von Ebner-Eschenbach (dwukrotnie nominowana do literackiej Nagrody Nobla) i Bertha von Suttner (laureatka Pokojowej Nagrody Nobla, jej wizerunek został uwieczniony na austriackiej monecie 2 euro) – były związane zarówno z Wiedniem, jak i Brnem, gdzie pomieszkowały, zwłaszcza w czasach swej młodości i studiów. Podczas gdy praski świat literacki zawiązuje współpracę z Berlinem w zakresie popularyzacji twórczości pisarzy niemieckojęzycznych, Brno wielu autorów wiedeńskich, jak np. Thomasa Bernhardta czy Elfriede Jelinek, traktuje jak swoich.

aktorkami. Syn Morisa, Filip Issa, jest znakomitym pracownikiem telewizji, a syn Michela, Salim Issa – wybitnym fotografem. Ich daleki kuzyn, Samer Issa, jest popularnym piosenkarzem oraz autorem tekstów i muzyki wielu popularnych wśród młodzieży piosenek.

W Wietnamie Południowym (oficjalnie Republika Wietnamu) bardzo popularne jest nazwisko Nguyen. W Pradze też mamy wybitną pisarkę czeską Annę Thu Nguyen, a także bardzo popularną reporterkę telewizyjną – Lindę Nguyen oraz aktorkę Ha Thang Nguyen. Piłkarzem w Ekstralidze jest Filip Nguyen.

W 2020 roku w Konkursie Piosenki Eurowizji przedstawicielem Republiki Czeskiej był Ben Cristovao, pochodzący z Wysp Cabo Verde⁵⁵. Nikogo nie dziwi, że pisarzem czeskim (i filmowcem) jest też Jindřich Mann, który jest wnukiem niemieckiego pisarza Heinricha Manna. W czeskim zespole baletowym Teatru Narodowego w Brnie są tancerze pochodzący od Brazylii przez Europę Zachodnią i Centralną po Japonię.

Zakończenie

W Europie Środkowej ostatnimi laty daje się zauważyć wzmożony ruch migracyjny. Ma on wpływ na wymianę wartości kulturowych, stymuluje rozwój kultury, podwyższa zdolność gospodarczą w regionie, przyczynia się do rozwoju technologii informatycznej.

Migracja w tej części Europy formuje nowe, zwyczajnie otwarte społeczeństwa lokalne. Wpływa na zmiany poglądów ludzi, zatem i na zmianę ich poczucia tożsamości. Normalnością staje się świadomość przynależności do bardziej różnorodnych społeczeństw, normalnością staje się tożsamość wielowymiarowa.

Doświadczenia Austrii pokazują to, co stanie się prawdopodobnie w Republice Czeskiej w nadchodzących dziesięciu latach, a w Słowacji nieco później. Migracja odbywa się nierównomiernie w przestrzeni. W Republice Czeskiej połowa obywateli to „rodacy” – ludzie, którzy dzisiaj żyją nadal na wsi lub w miasteczku – tam, gdzie się urodzili. Mamy więc mikroregiony całkowicie zamknięte. W ich przeciwieństwie wielkie miasta są otwarte i zróżnicowane międzynarodowo i międzykulturowo. Ten kontrast niekiedy powoduje komplikacje. Zapobiec im może

⁵⁵ Eurovision 2021 Czech Republic: Benny Cristo: „Omaga”, Eurovision Song Contest, [online], [dostępny: <https://eurovisionworld.com/eurovision/2021/czech-republic>], [dostęp: 30.07.2022].

otwartość, w tym otwartość na przybyszów – imigrantów. Współistnienie na danym terenie i współpraca na wielu polach działalności wzajemnie ubogaca zarówno mieszkańców – tubylców, jak i przybyszów, nowych sąsiadów. Zamknięcie się imigrantów, życie w grupach izolowanych, zamkniętych, nastawionych przeciwko większości, przeciwko okolicznościom, to droga do nieporozumień, nieufności, a nawet do konfliktów i wrogości.

Jakie skutki przyniesie napływ Ukraińców po 24 lutego 2022 roku? Trudno dzisiaj na to pytanie odpowiedzieć. Dotychczasowe doświadczenia z Ukraińcami w Republice Czeskiej i w Austrii były pozytywne. Pamiętać jednak należy, że byli i są ludzie z Ukrainy Zachodniej... Niemniej jednak, oczekiwania są pozytywne.

Streszczenie

Zmiany w tożsamości mieszkańców Republiki Czeskiej, Słowacji i Austrii oraz tożsamości mniejszości w tych krajach pokazują, że liczące ponad sto lat analizy Karla Rennera nadal stanowią lekcję i przestrogę. Wyniki statystyczne spisów powszechnych przeprowadzonych w Republice Czeskiej i w Słowacji w 2021 roku są zaskakujące w porównaniu z poprzednimi trendami długoterminowymi. Zmiany dotyczą mentalności i tożsamości ludzi na monitorowanym obszarze (a także w szerszej perspektywie – w Europie Środkowej). Migracja, której towarzyszyło powstawanie regionów mieszanych etnicznie i kulturowo, małżeństw mieszanych itp., była intensywna już na początku XX wieku. W Czechach i na Słowacji zjawisko to nasiliło się po upadku żelaznej kurtyny, a jeszcze bardziej po wejściu tych krajów do Unii Europejskiej.

Migrację w sercu Europy Środkowej reprezentuje zarówno znacząca imigracja wewnętrzna, jak i emigracja z zagranicy. Tworzą się nowe, zazwyczaj otwarte społeczności lokalne, co wywiera silny wpływ na postawy ludzi. Normalnością staje się poczucie przynależności do kilku różnorodnych społeczeństw, czyli wielowymiarowa tożsamość. Doświadczenia Austrii pokazują to, co będzie się działo w Republice Czeskiej za dziesięć lat, a jakiś czas później w Słowacji. Migracja nie jest jednolita, zatem i jej konsekwencje są niejednorodne. W Czechach i na Słowacji nadal istnieją skrajnie zamknięte mikroregiony. Z drugiej strony, duże miasta i ich obszary metropolitalne już funkcjonują jako społeczeństwa mieszane etnicznie, otwarte i zintegrowane międzykulturowo. Religia, która niegdyś stanowiła częstą i silną barierę w integracji „nowych sąsiadów”, przenosi się z przestrzeni publicznej do przestrzeni czysto osobistej. Towarzyszy temu masowy exodus członków

z tradycyjnych Kościołów. Jednocześnie doświadczenie pokazuje, że zarówno wielokulturowość, jak i silna asymilacja są niebezpieczne i nonsensowne. Rozwiązanie leży jedynie w integracji międzykulturowej i wielojęzyczności.

Summary

Trends in the formation of regional and trans-border identities and “new neighbours”. Experience from Czech Republic, Slovakia, and Austria. The changes in the identities of the residents of Czech Republic, Slovakia, and Austria and the identities of minorities in these countries show that Karl Renner’s analyses, which are more than one hundred years old, continue to exist as lessons and warnings. Statistical results from censuses conducted in Czech Republic and Slovakia in 2021 are surprising when compared with previous long-term trends. The changes touch the mentality and identity of people in monitored area (as well as in wider Central Europe). Migration accompanied by the formation of ethnically and culturally mixed regions, mixed marriages, etc. was intensive already at the beginning of the 20th century. In Czech Republic and Slovakia, it intensified after the fall of the Iron Curtain and even more so after joining the EU.

The migration at the core of Central Europe is represented both by significant internal migration and immigration from abroad. New, usually open local societies are formed and there is a strong impact on the attitude of people. The sense of belonging to several varied societies, i.e. multidimensional identity, becomes normal. The experience from Austria shows what will happen in Czechia in ten years and in Slovakia some time later. The migration is not uniform, therefore its consequences lack uniformity, as well. There are still extremely closed microregions in Czechia and Slovakia. On the other hand, big cities and their metropolitan areas already function as ethnically mixed, open, interculturally integrated societies. Religion, which used to form a frequent and strong barrier against the integration of “new neighbours”, is moving from the public to the purely personal space. This is accompanied by massive exodus of members from traditional churches. At the same time, the experience shows that both multiculturalism and forceful assimilation are dangerous and nonsensical. The solution lies only in intercultural integration and multilingualism.

Słowa kluczowe: migracja, imigracja, tożsamość regionalna, „nowy sąsiad”, obszary mieszane kulturowo-etnicznie, Europa Środkowa

Keywords: migration, immigration, regional identity, “new neighbour”, cultural and ethnical mixed areas, Central Europe

Bibliografia

Literatura

- Bakala J., *Charakter národnostní asimilace v největších průmyslových metropolích Rakouska-Uherska*, Opava 1990
- Bílek J., Tučka O., *Brněnské kostely*, Brno 2006
- Borák M., *České stopy v gulagu*, Opava 2003
- M. Borák, *Moskevská pohřebiště. Čeští a českoslovenští občané popravení v Moskvě v letech 1922–1953*, Opava 2013
- Fiedler J., *Židovské památky v Čechách a na Moravě*, Praha 1992
- Goněc V., *Evropský ústav v Ženevě: jeho přínos k regionální politice Evropských společenství / Evropské unie*, Brno 2012
- Goněc V., *Interculturalism or Multiculturalism? One of the Possible Solutions based on Research into Major Cross-border Regions in the EU*, w: *Intercultural Dialogue: Current Status – Context – Perspectives*, red. D. Dobiaš, M. Gbúrová, I. Mattová. Prešov 2009, s. 148–162
- Goněc V., *Obcy sąsiad w moim mieście? Obcy sąsiad w mojej rodzinie? Nabyte i zgubione doświadczenie w wielkim regionie przemysłowym*, w: *Historia kluczem do zrozumienia współczesnych relacji międzysąsiedzkich*, red. T. Maresz, K. Grysińska-Jarmuła, Bydgoszcz 2016, s. 110–119
- Goněc V., *The Transborder Regions of the EU: a successful or failed tool for reconciliation and partnership*, w: *Borders, Identities, Communities. The Road to Reconciliation and Partnership in Central and Eastern Europe*, eds. N. Paun, S. Schirmann, Baden-Baden 2016, s. 175–194
- Historický místopis Moravy a Slezska 1848–1960*, t. X: *okresy Brno město, Brno-venkov, Vyškov, Ostrava* 1986
- Kasprzak T., *Tożsamość młodzieży wietnamskiego pochodzenia w Republice Czeskiej*, w: *Tożsamość i identyfikacje. Propozycje teoretyczne – doświadczenia badawcze*, red. E. Smolarkiewicz, J. Kubera, Poznań 2017, s. 151–164
- Kopřivová A., *Střediska ruského emigrantského života v Praze (1921–1952)*, Praha 2001
- Kováčová V., Holečková P., *Analýza života cizinců v MČ Praha 10. Výzkumná zpráva projektu*, Praha 2016
- Kuča K., *Brno. Vývoj města, předměstí a připojených vesnic*, Brno–Praha 2000
- Makariusová M., *Smíšená česko-německá manželství v Brně v letech 1850–1920*, „Český Lid”, 1980, nr 75, s. 100–105
- Mareš M., *Etnické a regionální strany v ČR po roce 1989*, Brno 2003

- Renner K. [pseud. Synopticus], *Das Selbstbestimmungsrecht der Nationen in besonderer Anwendung auf Österreich. Zugleich zweite umgearbeitete Auflage von des Verfassers Buch »Der Kampf der österreichischen Nationen um den Staat«*, Erster Teil: *Nation und Staat*, Leipzig–Wien 1918
- Renner K. [pseud. Synopticus], *Staat und Nation. Staatsrechtliche Untersuchung über die möglichen Principien einer Lösung und die juristischen Voraussetzungen eines Nationalitätengesetzes*, Wien 1899
- Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918–1945, t. I, II, III, IV, ed. A. Kopřivová-Vukolová, V. Veber, Praha 1993–1996
- Siněvskij N., *Smerš*, Praha 2014

Netografia

- Cizinci v Jihomoravském kraji v roce 2021*, Český statistický úřad, <https://www.czso.cz/csu/xb/cizinci-v-jihomoravskem-kraji-v-roce-2021/>
- Československé sčítání lidu 1980. Pramenné dílo 1980*. Tabl. 2: Hlavní výsledky sčítání za republiky a kraje ČSR. Český statistický úřad, https://www.czso.cz/csu/sldb/pramenne_dilo_1980/
- ČTK, *Další hádka o pravoslavný chrám: Biskup Izaiáš tentokrát přijel do Hodonína*, portal informacjny idnes.cz, 18.04.2022, https://www.idnes.cz/brno/zpravy/pravoslavna-cirkev-spor-kaple-hodonin-prevzeti-biskup-izaias.A220518_142028_brno-zpravy_krut
- Eurovision 2021 Czech Republic: Benny Cristo: „Omaga”, Eurovision Song Contest, <https://eurovisionworld.com/eurovision/2021/czech-republic>
- Historie*, Sbor Bratrské jednoty baptistů v Brně, <https://www.baptistebrno.cz/o-nas/#historie>
- Österreich. Ausländer in Österreich nach Staatsangehörigkeiten 2022*, portal Statista, <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/293019/umfrage/auslaender-in-oesterreich-nach-staatsangehoerigkeit/>
- Österreich. Bevölkerung mit Migrationshintergrund nach Bundesländern*, Statistik Austria, <https://www.statistik.at/statistiken/bevoelkerung-und-soziales/bevoelkerung/migration-und-einbuengerung/migrationshintergrund>
- Österreich. Bevölkerung nach Staatsangehörigkeit und Geburtsland*, Statistik Austria, https://www.statistik.at/web_de/statistiken/menschen_und_gesellschaft/bevoelkerung/bevoelkerungsstruktur/bevoelkerung_nach_staatsangehoerigkeit_und_geburtsland/
- Österreich. Religionswechsel in Österreich*, portal Statista, <https://www.statistik.at/statistiken/bevoelkerung-und-soziales/bevoelkerung/weiterfuehrende-bevoelkerungsstatistiken/religionsbekenntnis>

- Podracký V., *Olomoucká pravoslavná církev odvolala svého duchovního správce. Věřící se vzbourili*, „Hanácký večerník“, 01.008.2017, <https://www.hanackyvecernik.cz/zpravy/olomouc/olomoucka-pravoslavna-cirkev-odvolala-sveho-duchovniho-spravce-verici-se-vzbourili>
- Portal CENTROPE, <https://www.centropemap.org/>
- Sčítání lidu 2021. Výsledky. Obyvatelstvo podle náboženské víry*, Český statistický úřad, <https://www.czso.cz/csu/scitani2021/nabozenska-vira/>
- Sčítání lidu 2021. Výsledky. Obyvatelstvo podle vybraných národností v letech 1991–2021*, Český statistický úřad, <https://www.czso.cz/csu/scitani2021/narodnost/>
- Sčítání lidu 2021. Výsledky. Obyvatelstvo podle vybraných státních občanství v letech 1991–2021*, Český statistický úřad, <https://www.czso.cz/csu/scitani2021/statni-obcanstvi/>
- Sčítanie 2021. Obyvatelia. Náboženské vyznanie obyvateľstva SR*, Štatistický úrad Slovenskej republiky, <https://www.scitanie.sk/k-rimskokatolickemu-vyznaniu-sa-prihlasilo-56-obyvateov>
- Sčítanie 2021. Obyvatelia. Počet obyvateľov podľa krajiny narodenia v SR*, Štatistický úrad Slovenskej republiky, <https://www.scitanie.sk/obyvatelia/struktura-obyvatelstva-podla-krajiny-narodenia/SR>
- Sčítanie 2021. Obyvatelia. Počet obyvateľov podľa štátnej príslušnosti SR*, Štatistický úrad Slovenskej republiky, <https://www.scitanie.sk/obyvatelia/struktura-obyvatelstva-podla-statnej-prislusnosti/SR>
- Stárková K., Tomalová J., Bubík Š., *Zabarikádovaný kněz v brněnském kostele: věřící proti biskupovi, policie v akci*, Brněnský deník [aktualizováno 31.8.2021] https://brnensky.denik.cz/zpravy_region/zabarikadovany-knez-v-brnenskem-kostele-napeti-zklidnuje-policie-hlida-kostel-20.html
- TOP 20 největších zahraničních vlastníků českých firem podle objemu investovaného kapitálu do základního jmění (v mld. Kč) – vývoj 2016 až 2022*, Objem zahraničního kapitálu v základním jmění českých firem rozdělený podle domicilu jeho původu -dominují majitelé z Lucemburska a Německa (17.05.2022), Dun & Bradstreet, Kurzy.cz, <https://www.kurzy.cz/zpravy/651875-objem-zahranicniho-kapitalu-v-zakladnim-jmeni-ceskych-firem-rozdeleny-podle-domicilu-jeho-puvodu/>
- V ČR se zaregistrovalo přes 38.000 uprchlíků, centra zažívají nápor*, Ředitelství služby cizinecké policie České noviny: 05.03.2022, <https://www.ceskenoviny.cz/zpravy/v-cr-se-zaregistrovalo-pres-38-000-uprchliku-centra-zazivaji-napor/2172457>